

ABD-Çin rekabetinde “Küresel Güney” kilit rol mü oynuyor?

Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ziya Öniş, Çin'in yükselişte olduğu yeni dünya düzenini “Batı sonrası dünya” olarak nitelendiriyor. ABD ile Çin arasında oynanan kuralları yeniden belirleyen, üçüncü cephedeki “Küresel Güney” diye adlandırılan Türkiye ile beraber, birçok Latin Amerika, Afrika, Orta Doğu ülkesi ise yeni dünya düzeninde taraf tutmak istemiyor.

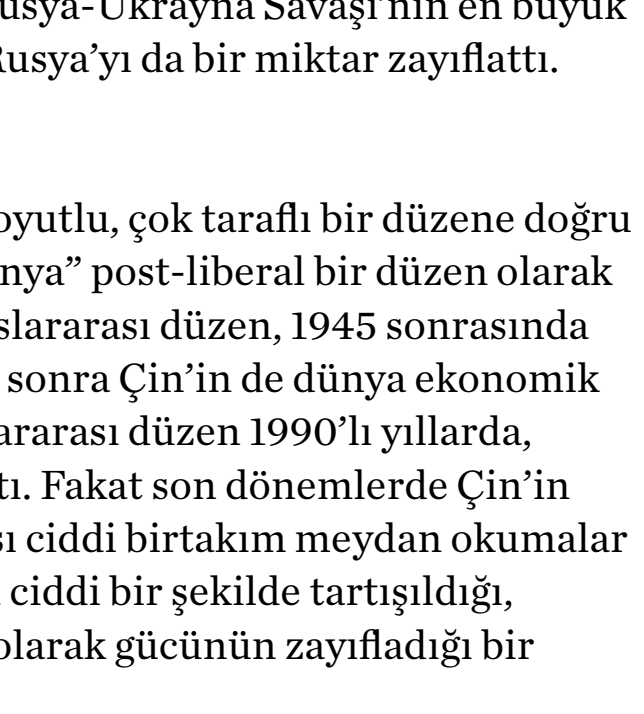
RÖPORTAJ: İLKNUK EŞŞİZ

ABD ve Çin arasındaki mücadelenin ön plana çıktığı yeni küresel politik ve ekonomik resimde, üç ayrı kutuptan söz etmek mümkün. Bir tarafta ilişkileri sıkılaştıran Rusya-Çin, bir tarafta ABD-Avrupa, diğer tarafta da Hindistan, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerin de aralarında bulunduğu, “Küresel Güney” olarak adlandırılan, gelişmekte olan ülkeler konumlanıyor. Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ziya Öniş ile küresel pandemi ve Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı derken ABD-Çin ekseninde değişen dünya düzenini konuştuk.

2022'deki G20 zirvesinde Biden-Jinping görüşmesi sonrası belli bir düzleme oturtulan ilişkiler, Şubat 2023'te ortaya çıkan casus balon kriziyle yeniden gerildi ve ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken'in Pekin'e yapacağı geziyi iptal etmesiyle sonuçlandı. Rusya-Çin görüşmesiyle dış politika ısındı. ABD-Çin ilişkilerinde neler oluyor?

Tarihsel bir perspektifle bakarsak, 2000'lerin başından itibaren dünya ekonomisinde Çin'in çok ciddi bir yükselişi var. Çin'in dış açılımı, dünya ekonomisine entegre olma süreci, 1970'lerin sonunda, 1980'lerin başında başlıyor. Çin'in yükselişinin ivme kazanması 2000'li yıllarda oluyor. 2008-2009 küresel finans krizi de “Batı” ile yükselen ekonomiler arasındaki dengeyi daha da değiştiriyor. Çin daha da dengelenmeye başlıyor. 2008-2009 yılları bir dönüm noktası; 2008-2009 önem kazanmaya başlıyor. Küresel G20'ye baktığımız zaman içinde G7 ülkeleri de var. Ama G7'nin dışında yükselen ülkeler ilk defa ciddi bir şekilde temsil edilmeye başlıyor. Bunların arasında Türkiye de var. 2013'te Şi Jinping'in Çin Devlet Başkanı olması da bir başka önemli dönüm noktası. Şi aslında o zamana kadar temkinli bir şekilde yükselen Çin'i önemli bir aktör olarak gündeme getirmeye başlıyor. Çin artık kendini sadece yükselen bir güç olarak değil, ABD ile rekabet edebilecek, ileride hegemon olabilecek bir ülke olarak görüyor. Bu nedenle Şi Jinping dönemi çok önemli. 2013 yılında başlayan ve 2014-2015 itibarı ile Çin'i daha görünür kılan Çin'in mega projesi İpek Yolu Projesi'nden söz etmek gerek. Artık Çin, kendini çok daha özgüvenli bir lider ülke konumunda görüyor. Çin'in yükselişinden giderek rahatsız olan bir ABD var. Donald Trump'ın başkanlık döneminde ilk defa Çin'e karşı ciddi birtakım yaptırımlar, korumacılık eylemleri uygulanmaya başlıyor. Biden yönetimi, Trump yönetiminden oldukça farklı birçok konuda ama mesela Çin'e karşı tutum, Çin'i sınırlama stratejisi ve korumacılığın devamı açısından aslında bir süreklilik arz ediyor. Son yıllarda giderek artan ticaret ve teknoloji alanında bir rekabet gücünün de sık bir çatışma meydan olma ihtimali ortaya çıkıyor. Artık rahatlıkla yeni bir “Soğuk Savaş” döneminde olduğumuzu söyleyebiliriz. Burada bir dönüm noktası da Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı. Bu savaş, Batı bloğunda bir birleşmeye neden oldu. Bunu uluslararası hukukun ihlali olarak gördüler. NATO'nun tekrar bir canlanma sürecinden geçtiğini görüyoruz. Daha önce sorunlar yaşayan Avrupa Birliği-ABD ilişkilerinde bir toparlanma oldu. Fakat aynı zamanda Rusya'yla Çin daha da yakınlaştı. Çin, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın en büyük kazananı. Çin, bu süreçten güçlenerek çıktı. Savaş, Rusya'yı da bir miktar zayıflatı.

“Brezilya’da seçimleri Devlet Başkanı Lula da Silva kazandı. Ama demokrat bir lider olmasına rağmen Batı’nın yanında bir tavır almadı. ABD’yi eleştiren bir tavır var. Rusya’yla olan ticareti çok önemli olarak tanımladı. Böyle ilginç bir oluşumla karşı karşıyayız.”

Prof. Dr. Ziya Öniş

“BATI SONRASI DÜNYA”

Şu anda oluşan dünya düzenine baktığımızda, çok boyutlu, çok taraflı bir düzene doğru gidiyoruz. Ben yeni dünya düzenini “Batı sonrası dünya” post-liberal bir düzen olarak nitelendiriyorum. ABD hegemonyasında liberal uluslararası liberal, 1945 sonrasında kurulmuştu. Sovyetler Birliği'nin çökmesi, 1989'dan sonra Çin'in de dünya ekonomik sistemine entegre olmasıyla birlikte bu liberal uluslararası düzen 1990'lı yıllarda, 2000'li yılların ilk bölümünde doruk noktasına ulaştı. Fakat son dönemlerde Çin'in yükselişiyle birlikte liberal uluslararası sisteme karşı ciddi birtakım meydan okumalar ortaya çıkıyor. Liberal uluslararası dünya düzeninin ciddi bir şekilde tartışıldığı, Batı'nın artık eski hâkimiyetinin olmadığı, göreceli olarak gücünün zayıfladığı bir dünya içindeyiz.

Burada özellikle vurgulamak istediğim bir eksen, hâlâ o liberal düzeni savunan G7+ diyeceğimiz ABD, Avrupa Birliği, diğer tarafta da Japonya, Güney Kore, Avustralya gibi gelişmiş demokrasiler var. Bunlar hem ekonomik stratejileri hem demokrasiye olan inançları itibarıyla liberal düzeni savunuyor. Bunun karşısında şimdi çok güçlü otoriter kapitalizmi savunan bir Rusya ekleniyor. Bu Rusya ekleniyor. Bu kadar güçlü olan entegre olmuştuk. Fakat rejimleri Batı'daki rejimlerden çok farklı. Çin'de tek parti rejimi var; Çin Komünist Partisi. Rusya'da daha farklı bir rejim olmasına rağmen “otokratik” diye nitelendirilebileceğimiz, otoriter ama dünya ekonomisine de entegre olmuş bir rejim söz konusu. Çin, ekonomik performans açısından çok daha başarılı. Çin'in dünya ekonomisindeki payı yüzde 15'e çıkmış. ABD'ninki yüzde 16. Yani Çin, ABD'yi yakalamış durumda. Rusya'ya baktığımız zaman, belli alanlarda çok ileri ama daha çok enerjiye bağlı bir yapısı var. Askeri savunma sanayi güçlü. Tarım da çok güçlü ama ekonomik dinamizme baktığımız zaman, ki bu Ukrayna Savaşı'ndan önceki dönem için de geçerli. Rusya, Çin kadar başarılı değil. Çin çok daha hızlı büyüyen, çok daha dinamik bir ülke. Bunları bir araya getiren unsur, Batı merkezli bir küreselleşmeyi denimsiştirme isteği. Bir taraftan siyasi rejimleri de çok farklı. Piyasa ekonomisini benimsiyorlar ama demokratik normları benimsemiyorlar.

Çin Rusya'dan daha güçlü durumda ve Rusya Çin'den birtakım faydalar sağlıyor. Pekî, Çin'in bu ikili ilişkiden kazancı nedir?

Meselenin birkaç boyutu var. Birî, Çin'in enerjiye çok bağımlı bir ülke olması. Çin'in Rusya arasında ekonomik bütünleyici bir taraf var. Çin, enerjiyi, petroli ve gazı Rusya'dan alabiliyor. Kendi mallarını Rusya'ya satıyor. Ekonomik alışveriş var, ekonomik kazanç var. Diğer taraftan da bu ilişkinin bir hedefi Batı'yı zayıflatmak. Bu savaş ne olursa olsun Batı'yı birleştirdi ama bir noktada da Batı bloğunu zayıflatı... Mesela Avrupa şu anda askeri harcamalara çok daha fazla ağırlık verme durumunda. ABD de bütün gücünü - Obama, Trump ve Biden döneminde de devam ediyor- Çin'i sınırlama konusunda odaklanırken, dikkatli savaşla birlikte dağıldı. Şimdi bu tabloya ikinci bir boyut eklemek istiyorum. Bu Türkiye açısından da önemli. Olaya sadece ileri düzeyde demokrasiler ve Batı, Batı'ya yakın ülkeler bloğu, karşısında Rusya-Çin eksenli olarak bakmamız lazım. Bir de arada kalan ülkelerin oluşturduğu üçüncü bir grup var. Ben Türkiye'yi de bu grubun içinde görüyoruz. “Küresel Güney” diyeceğimiz, birçok Latin Amerika ülkesi, Afrika ülkesi, Orta Doğu ülkesi. Bunlar yeni oluşan Batı sonrası dünya düzeninde taraf tutmak istemiyor. Ekonomik olarak iki tarafa da ilişki kurmak kazançlı gözüküyor. Bu ülkeler diyorlar ki; “Biz özerk olalım, iki tarafa da bağımlı olmayalım.” Birçok ülkenin son dönemde Çin'in en önemli ticaret partneri olduğunu görüyoruz. Bunlar tamamen Çin odaklı bir sisteme de entegre olmak istemiyor. Arada durmak istiyorlar. Bu da bu yeni dünya düzeninin veya düzensizliğinin ilginç bir boyutunu oluşturuyor.

“Batı’nın da birtakım yanlışlarından, hatalarından böyle bir duruma geldik” gibi bir yaklaşım var ve bu çok hâkim. Bunu Türkiye’de, Brezilya’da, Hindistan’da, Malezya’da ve daha birçok ülkede görüyoruz... Dolayısıyla böyle bu iki blok arasında kalan çok önemli bir üçüncü blokla karşı karşıyayız.”

“ÇİN YUMUŞAK GÜCÜNÜ ORTAYA KOYUYOR”

Çin, dış politikasında, uluslararası toplumu “küresel bir köy” olarak niteleyen ve “barış içinde bir arada yaşamayı” hedefleyen bir siyaset izlemek istiyor. Hatta Çin Dışişleri Bakanı Çin Yang, “Her iki halkın da geleceği -aslında tüm gezegenin geleceği- sağlıklı ve istikrarlı bir Çin-ABD ilişkisine bağlı” açıklamasını yaparak kapsayıcı siyasetlerinin altını çiziyor. Bu pencereden baktığımızda Çin’in dış politika doktrininin nasıl yorumlamak gerekiyor?

Çin, dış politika doktrininde temel olarak ekonomik iş birliğini alıyor. Güvenlik ekseninde ekonomik iş birliğinin geliştiği bir küreselleşme modelini savunuyor. İpek Yolu Projesi'ne baktığımızda oradaki yaklaşımları da “Biz dünyanın kalkınmasına katkıda bulunuyoruz. Bunu Avrasya'da da, Afrika'da da yapıyoruz. Latin Amerika'da da... Ekonomik gelişme önemli ve büyük projelerle bize bu sürece katkıda bulunuyoruz. Ve kendimizi bir taraftan da geliştirmekte olan ülkelerin lideri olarak görüyoruz. Hem BRICS içinde hem BRICS'den bağımsız olarak.” Dolayısıyla onların perspektifi güvenliği, ekonomik iş birliğinin, karşılıklı bağımlılığının ön planda olduğu bir model olarak öne çıkıyor. Çin daha ziyade yumuşak gücünü ortaya koyuyor. Ekonomik olarak ciddi kaynaklar ayırıp ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunuyor. Ve burada “Ülkelerin iş siyasetine karışmadan, onları belli politikalara zorlamadan bu uygulamaları yapıyoruz. Afrika'ya yardım yapıyoruz ama Batılı ülkeler veya kurumlar gibi onlara bazı reformları yapmaları için bir zorlama da yapmıyoruz” diyor. Diğer taraftan ülkertütcü olan Çin'in son derece otoriter, sert rejimi. Çin kendini Orta Doğu'da da önemli bir aktör olarak konumlandırmaya başladı. Orta Doğu'daki otoriter yapılar -Suudi Arabistan ya da İran gibi- Çin'le daha rahat hareket edebilirler. Örneğin, Çin Komünist Partisi temsilcileri birçok ülkeye gidip kendi modellerinin ne kadar iyi işlediğini anlatmaya çalışıyor. Bu yeni dönemde Çin, başka ülkelerin iç yapısına müdahale etmeye bile kendi modelini alternatif bir model olarak sunma konusunda çok istekli.

İran ve Suudi Arabistan demişken, iki ülke, yedi ileri aradan sonra Çin'di arabuluculukunda diplomatik ilişkilerin yeniden tesis etme kararı aldı. İlişkiler 2016'da Suudi Arabistanlı din adamı Nimr el-Nimr idam edildikten sonra kesilmişti. Çin'in Suudi Arabistan-İran arabuluculuğu küresel düzen açısından nasıl yorumlanmalı?

Çin, dediğim gibi Orta Doğu'da da arabulucu rolü üstlenmek istiyor. Çin'in bu konuda rol oynaması bir taraftan olumlu gibi gözüküyor. Ama bir taraftan da son derece otoriter, sert rejimleri de daha da güçlendirebilir. Çin, nüfuz alanını genişletip ticaret, güvenlik alanında kendini önemli bir aktör olarak konumlandırıp kendi normlarını hâkim olduğu bir dünya düzeni kurmak istiyor. Çin Komünist Partisi'nin geleceği açısından da önemli bu. Daha otoriter ülkelerin olduğu veya yarı otoriter ülkelerin olduğu bir dünya. Demokratik bloğun giderek marjinalleştiği bir dünya tasavvuru var. Bu da Batı'da çok büyük bir sorun yaratıyor.

ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada, Almanya ve Japonya'dan oluşan, toplantılarına son dönemde Avrupa Birliği'ni de dahil eden G-7, Hiroşima'daki zirvede birdenbire çok “büyüdü”. Zirveye ev sahibi Japonya tarafından, Avusturalya, Brezilya, Endonezya, Vietnam, Hindistan, Polonya, Güney Kore ile, Afrika Birliği'ni temsilten Komor Adaları ve Pasifik Adaları Forumu'nu temsilen Cook Adaları da davet edildi. Bu durumu nasıl yorumlamamız gerekiyor?

Burada iki ana eksen var. Birî Batı ve Batı'ya yakın ileri düzeyde demokrasiler, diğeri de Rus-Çin eksenî, otoriter blok. İki taraf da o üçüncü blok değişimini Türkiye kendi yanına çekmeye çalışıyor. Batı ülkelerinin özellikle çevre konusunda maksimalist düzenlemelerine karşı Çin'in daha sinirli düzeyde yaptırım içeren yaklaşımları söz konusu. Bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerin işine geliyor. Batı bloğu da tabii diğer “Küresel Güney” diyeceğimiz ülkeleri yanına çekmeye çalışıyor. Orada, o üçüncü grup üzerinde büyük bir rekabet var. O rekabeti mesela Türkiye bağlamamıza da görüyoruz. Bu durum bu ülkeler için de bir manevra alanı açıyor. Burada ABD'nin ve Batı bloğunun işi zor. Çünkü bir taraftan ABD kendi ekonomisini canlandırmak zorunda. ABD'nin kendi içinde ciddi eşitsizlikler, gelir dağılımı sorunları var. Bir taraftan savaşın getirdiği yükümlülükler var. Bir taraftan da Küresel Güney'i kazanabilmeleri için o ülkelere, çok ciddi yatırımlar yapmaları lazım. Sadece söylem yetmiyor.

Avrupa Birliği de COVID-19 döneminde açtıkları pakette, Batı demokrasileri olarak evvela kendilerini dönüştürmeleri gerektiğini vurguladı. Rusya'nın Ukrayna saldırısı hem Rusya'yı zayıflatı hem de Batı'yı zor durumda bıraktı. Çok daha fazla güvenli eksenli olmaya başladı. Özellikle Avrupa Birliği yatırımları güvenliğini sağlamaya çalışıyor. COVID-19 krizinde de maç beraberetti gibi. Çünkü bir yerde COVID-19'un Çin'de çıkması ciddi soru işaretleri yarattı. Buldıkları asıl Batı asılları kadar etkili olmadı. Uyguladıkları katı uygulamalar dünden tepki aldı. Çin, Ukrayna Savaşı'ndan ise çok net bir şekilde kârlı çıktı. Rusya daha da bağımlı bir şekilde kendisine entegre oldu. Batı bloğu birleştirdi ama ekonomik olarak zayıfladı, dikkati dağıldı. Diğer ülkeler üzerinde Çin'in gücü artmaya başladı.

ABD'nin özellikle bağımsız politika izleme geleneği olan Hindistan'ı Çin'e karşı kendi tarafında daha net bir pozisyon almaya teşvik ettiği biliniyor. Geçtiğimiz aylarda nüfusu Çin'i geçen Hindistan, geleceğin küresel güçlerinden biri olarak görülüyor. Bu, henüz sınır sorunları yaşadığı komşusu Çin'i kızdırmayı göze alabilecek durumda değil... Washington, Yeni Delhi'den ne umabilir?

Hindistan stratejik özerklik kavramını en fazla kullanan ülkelerden biri. “Soğuk Savaş” döneminde de bağımsız ülkeler grubunun lideriydi. Batı'ya tam entegre olmamıştı ama Çin ve Rusya ekseninden çok farklıydı. Hindistan'ın çok boyutlu bir dış politikası var. Bir taraftan Batı'yla olan ilişkileri geliştiriyorlar, bir taraftan da Çin ve Rusya'yla aynı perspektifi paylaşıyorlar. 2016'da Sanghay İş Birliği üyesi oluyor Hindistan. Pakistan da aynı dönemde üye oluyor. ABD ile Hindistan'ı yaklaştıran ortak nokta ise, Hindistan'ın kapı komşusu Çin'in yükselişinden rahatsız olması. Hindistan Çin'i hem büyük bir rakip olarak görüyor hem de güvenli tehdidi olarak algılıyor. Hem de aynı zamanda Çin en önemli ticaret partneri. Hindistan'ın konumu çok ilginç. Tam orta bir yerde. ABD merkezli, batı merkezli bir küreselleşmeye de karşı ve kendini bir taraftan geliştirmekte olan dünyanın lider ülkelerinden biri olarak görüyor.

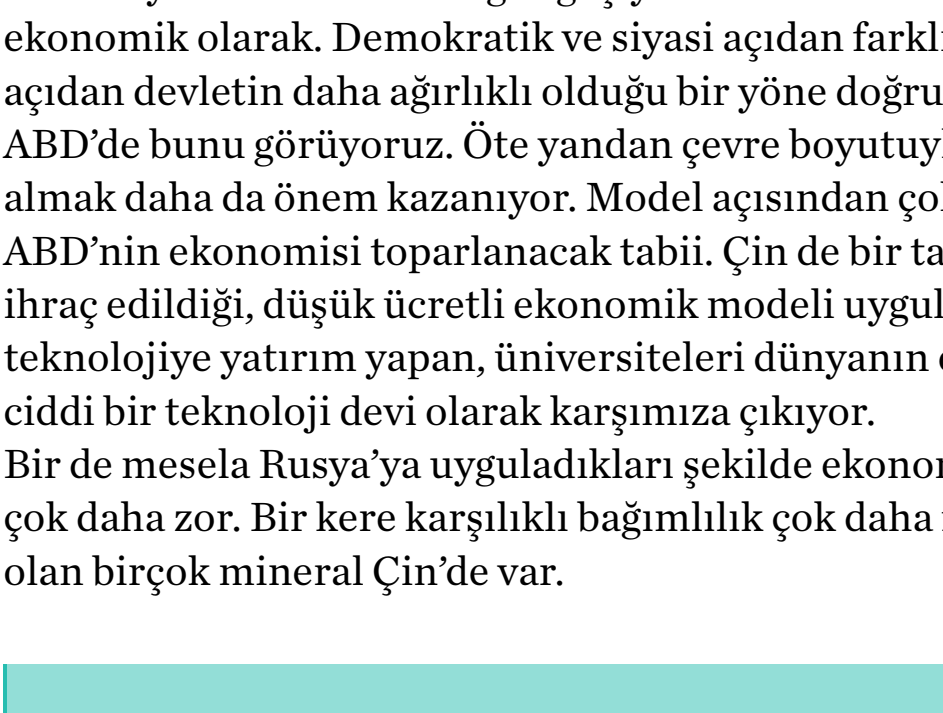
Hindistan G20 liderliğini aldı biliyorsunuz. Mayıs'ta bir toplantı oldu Keşmir'de. Turizm zirvesi de oluyor G20 çerçevesinde. Turizme ilgili yetkilileri çağırıyorlar. Çin gelmiyor, tepki gösteriyor. Keşmir alanında Çin'in de bir tarafı Pakistan'ın yanında duran bir ülke. Güvenlik açısından da aralarında sorunlar yaşıyorlar. Burada daha önce de konuştuğumuz gibi o üçüncü bloğun en önemli ülkelerinden biri Hindistan. Nispeten daha demokratik. Brezilya gibi.

Hindistan'ın eskiden Britanya'nın kolonisi olması da Batı'yla olan ilişkilerde hep bir soğukluk yaratıyor. Batı'yla olan yakınlaşma jeopolitik amaçları değil, çıkarları için. O demokrasiler grubunun bir parçası olarak değil olmaları kaygı. Bu dengenin dışında Çin'in yükselişini frenlemek. Hindistan önemli bir partner olarak da gördüğü Çin'in dengelenmesi gerektiği konusunda ABD ile hemfikir.

Aynı konuda, AB başkanterlerinde farklı sesler tutumunu. Macron'un Nisan ayında Pekin ziyaretinden sergilediği uzlaşmacı yaklaşım Washington'un nisan mutlu ettiği söylenemez. AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Josep Borrell'in senelik “Birliğin Durumu” konferansındaki konuşması da ilginçti. “Çin, Rusya gibi bir tehdit mi Avrupa'nın güvenliği için? Çin ortaklığımız ve rakibimiz, ama ABD de öyle... Beğenelim veya beğenmeyelim, Çin süper güç olacak” demişti. ABD, Çin ile küresel hegemonya mücadelesinde “Transatlantik İttifakı'na” ne kadar güvenebilir?

Ukrayna Savaşı'nda iki taraf birleşti. Macron birkaç sene evvel “NATO'nun beyin ölümü gerçekleşmiştir” derken NATO tekrar güçlendi. Avrupa'da da şöyle bir eğilim görüyorum. Avrupa ekonomik olarak ticaretini arttırmak istiyor. Demokratik normlar konusunda 2000'lerin başından çok farklı bir Avrupa görüyoruz. Savunmacı reflekslerin öne çıktığı bir Avrupa. Ukrayna konusunda bile Avrupa çok istekli değil. Avrupa, “Biz genişlemeyi ileri atalım; Ukrayna'nın da hemen olacak bir şey değil” diyor. Balkanlar'da da en büyük korkuları, buradaki ülkeleri hızlı bir şekilde AB'ye alırlarsa, bu sefer Macaristan, Polonya gibi demokratik normlardan uzak yeni üye ülkeler yaratarak demokratik normları daha da zayıflatmak,” gibi yeni bir cümle daha akışkan bir metin sağlayabilir.

“Fortress Europe (Kale Avrupası)” algısıyla, kendi içlerinde güçlü olup dünyayla daha ziyade ticaret, güvenli, çevre gibi konularda da iş birliği yapma yaklaşımını savunuyorlar. Türkiye'ye yaklaşımları da böyle.

G-7 buluşmasına karşı küresel etki mücadelesini sürdüren Çin, dış politikada “küçüklük devlet diplomasisi” uyguluyor. G-7 toplantısı Japonya'da sürerken, Çin Lideri Şi, beş Orta Asya ülkesinin lideri ile iki günlük zirve toplantısı yaptı. Yine 2020-2020 arasındaki verileri baktığımızda, Çin'in Sahra Altı Afrika ile ticarete ABD'yi çok geride bıraktığını görüyoruz. Bu gelişmeleri nasıl değerlendirmek gerekiyor?

Bu Kuşak-Yol Projesi Şi döneminin en büyük projelerinden. ABD'nin Marshall Planı'nın büyük bir versiyonu. İlk etapta Çin'den Avrupa'ya kadar, Avrasya üzerinden geçecek bir şekilde kurgulanmış olan bunun benzerini aslında Afrika'da da yapıyorlar. Çin orada da yatırımlarıyla, ticaretiyle önemli bir aktör olmuş durumda. Afrika'daki birçok rejim Çin'le iş birliği yapmaktan çok memnun. Hem iç işlerine karışılmıyor hem de ekonomik olarak kazanıyorlar. Batı'nın, ABD'nin, Avrupa'nın oralarla rekabet etmesi çok daha zor. Koloni dönemine, tepki çok güçlü. Çin de orada kendini Küresel Güney'in bir aktörü olarak, konumlandırıyor. Bu da birçok Afrika ülkesinde sempati yaratıyor.

Çevre şu anda büyük bir sorun dünyanın geleceği açısından ama çok daha geri plana düşmüş durumda. Çin bu konudaki yaklaşımı da geliştirmekte olan birçok ülkenin işine geliyor. Çin diyor ki; “Dünyayı aslı kirlenmeden aslında sanayileşmiş ülkeler. Onların üzerlerine düşeni yapmaları lazım. Birçok ülkeler önce sanayileşsin. Çevre konusunda düzenlemeler yapınlar ama bu sınırlı olsun. Daha geniş bir zaman yayılsın.” Çin'in perspektifiyle Batı arasında bayağı bir ucuvar var.

“Hindistan stratejik özerklik kavramını en fazla kullanan ülkelerden biri. “Soğuk Savaş” döneminde de bağımsız ülkeler grubunun lideriydi. Batı'ya tam entegre olmamıştı ama Çin ve Rusya ekseninden çok farklıydı. Hindistan'ın çok boyutlu bir dış politikası var.”

Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'in Moskova ziyareti sırasında tarafların dile getirdiği görüşler, Batı dünyası tarafından demokratik liberal uluslararası düzene başlı başına bir tehdit olarak algılandı. Bu kapsamda yeni bir dünya düzeninin oluşturulduğundan söz edilebilir mi?

Çin ve Rusya eksenî daha da güçleniyor son dönemlerde. Ukrayna Savaşı, uluslararası hukuku ihlal eden bir süreç. Tayvan da çok ayrı bir tartışma konusu. Çünkü Tayvan'ın statüsü Ukrayna gibi değil. Ukrayna bağımsız bir ülkedir. Tayvan ise Çin'in bir parçası olarak görünüyor. Bir taraftan da belli bir bağımsız statüsü var. Asya'daki en önemli demokrasilerden biri Tayvan. Tamamen Çin'in in ekkenine girerse... Son gelişmelere de bakınca tehlikeli bir dünyaya doğru gidiyoruz. Ekonomik açıdan giderek daha korumacı, daha içe dönük, teknoloji ve ticaret savaşlarının olduğu bir dünya. Bunun bir adım ötesi sıcak çatışmalar. Tayvan'da böyle bir şeyin olma riski orta vadede yüksek. Çok net bir şekilde Çin aslında Tayvan'ı tamamen Hong Kong'da olduğu gibi kendilerine entegre etmek istediklerini söylüyor.

“Otoriter Kapitalizmin Yükselişi: Değişen Küresel Dengeler ve Demokrasinin Geleceği Üzerine” konulu makalenizde; “Özellikle Çin'in son 30 yılda ortalamaya yüzde 10 gibi etkileyici bir büyüme performansını sergiledi. Batı dışı ekonomilerin başta BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri olmak üzere artan gücü, diğer taraftan ABD'nin başını çektığı demokratik kapitalist modelin 2008 sonrası dönemde giderek akut hâle gelen performans krizi, hegemonik güç geçişleri ve liberal uluslararası düzenin geleceği tartışmasına ivme kazandırdı” diyorsunuz. Bu pencereden değişen küresel dengeleri nasıl okuyabiliriz?

O makale 2020 yılında yayımlanmıştı, Toplum Dergisi'nde. Bugün geldiğimiz noktada, ibre daha da “otoriter kapitalizme” kaydı diyebiliriz. Öte yandan Rusya rejimi belki daha otoriter hâle geldi ama ekonomik olarak da zayıflasa ilerde, belki rejim açısından da bir değişim olabilir. Batı'da böyle bir beklenti vardı ama o kadar kolay olmayacak gibi gözüküyor. Otoriter kapitalist eksendeki denge değişti. Daha asimetrik oldu. Çin'in yükselişi daha da hızlı bir şekilde devam ediyor. Kolay da durdurulacak gibi gözüküyor. Batı biraz daha entegre olmuş gibi... Yine de Çin'e karşı ortak tavır alamıyorlar, Rusya'ya karşı ortak tavır alıyorlar. NATO daha güçlü. Ama kendi içinde de çok ciddi sorunlar var. ABD sistemine de baktığımız zaman, Trump kazansaydı ikinci dönemde çok daha otoriter bir yere doğru gidebilirdi. 2024 seçimleri çok kritik o açıdan. Avrupa'ya da bakarsanız, aşırı sağ partilerin yükselişi var. İtalya'da, Fransa'da, İsveç'te bile görüyoruz bunu. Liberal demokrasinin, en ileri düzeyde olduğu ülkelerde bile bir erozyona uğradığını görüyoruz. Günümüzün dünyası çok daha güçlü uluslararası örgütler gerektiriyor. Ama bu yeni dönemde uluslararası örgütlerin G20'nin bile giderek ivme kaybettiği görülüyor.

Avusturalya Stratejik Politika Enstitüsü'nün ABD Dışişleri Bakanlığı'nın destegiyle hazırlayıp geçtiğimiz aylarda duyurduğu rapor göre “kritik ve yeni gelişen 44 teknolojinin 37'sinde Çin'in Batı dünyasının önünde”. Nitekim, ABD'nin Trump döneminde Çin'e karşı yürüttüğü ticaret savaşları Biden döneminde mahiyet değiştiriyor: 2022 yılında duyurulan yaptırımlarla artık çit savaşları başladı. Ancak bu adımlar sadece Pekin'de değil, Avrupa başkanterlerinde de küresel ticarette rekabeti bozulması kaygıları uyandırıyor. Son olarak Nisan ayında Biden'in “ulusal güvenlik danışmanı” Sullivan aracılığıyla yeni bir “uluslararası ekonomik strateji” durması, bu durumunun ABD'nin bayraktarı olduğu “küresel serbest ticaretin esaslı bir eleştirisi” de içermesi, paradigmadaki eşi benzeri görülmemiş bir değişim yaşandığını gösteriyor. “Devletin” ekonomide artık “ortun kurucu” rolüne soyunduğu, piyasaların görünmez elinin kerametle oyun çok da güvenilirmediği bir dönemde miyiz?

Bence kesinlikle neo-liberal dönem sona erdi. Zaten ciddi bir yara almıştı 2008-2009 döneminde. Bu “Pekin Konsensüsü” diyeceğimiz versiyonda Çin'in sanayi politikası, stratejik sektörlerde yatırımı içeren, devletin ağırlığını daha arttırdığı bir yöne doğru gidiyor. Ben bunu “yeni dünya” olarak da nitelendiriyorum. Burada ilginç bir paralellik var; Soğuk Savaş dönemi, Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkmasıyla ABD ve Avrupa'da devletin daha aktif rol oynadığı, refah devletinin olduğu bir dönemdi. Şimdi de yeni Soğuk Savaş. Çin'in paradigmasının daha etkili olduğu bir dünyada, Batı daha serbest piyasa ağırlıklı. Washington ağırlıklı modelden çok daha korumacı, sanayi politikasının ön plana çıktığı, kritik sektörlerin desteklendiği neo-liberal sonrası yeni bir modele doğru gidiyor. İki model birbirlerini daha da yaklaşıyor aslında ekonomik olarak. Demokratik ve siyasi açıdan farklılıklar devam ediyor ama ekonomik açıdan devletin daha ağırlıklı olduğu bir yöne doğru gidiyor. Hem Avrupa'da hem de ABD'de bunu görüyoruz. Öte yandan çevre boyutuyla birlikte bu sanayi politikasını ele almak daha da önem kazanıyor. Model açısından çok ciddi bir dönüşüm.

ABD'nin ekonomisi toparlanacak tabii. Çin de bir taraftan o eski, emek yoğun malların ihracı edildiği, düşük ücretli ekonomik modeli uygulayan ülke olarak değil, ileri düzeyde teknolojiye yatırım yapan, üniversiteleri dünyanın en iyi üniversiteleri içinde yer alan ciddi bir teknoloji devi olarak karşımıza çıkıyor.

Bir de mesela Rusya'ya uyguladıkları şekilde ekonomik yaptırımları Çin'e uygulamaları çok daha zor. Bir kere karşılıklı bağımlılık çok daha fazla. Yeşil dönüşüm için de gerekli olan birçok mineral Çin'de var.

“TAYVAN'DA BİR SORUN ÇIKARSA AVRUPA, ABD'Yİ DESTEKLER Mİ?”

Avrupa Birliği ile ABD arasındaki ilişkilerin başlı başına bir tartışma konusu olduğunu söyleyen Prof. Dr. Ziya Öniş, şu tespitite bulunuyor: “Ukrayna Savaşı, ABD ve Avrupa'yı birleştirdi. Aslında aralarında ciddi sorunlar vardı. Ukrayna konusunda birleşiyorlar ama Tayvan konusunda daha farklı bir yaklaşımları var. Tayvan'da askeri bir olay çıkarsa mesela Avrupa, Çin'le olan ekonomik ilişkilerini zayıflatmak istemiyor. O da bir dönüm noktası olabilir. Tekrar o Batı bloğunda bir kırılma da görebiliriz önümüzdeki yıllarda. Söylem düzeyinde beraber hareket ediyorlar ama iş ciddiye binince ne olacak? Tayvan'da bir sorun çıkarsa Avrupa, ABD'yi destekleyecek mi? Ben hiç emin değilim bu konuda.”